

N 11

Stedelijke vernieuwing is een
culturele activiteit

Steden bouwen én gebruiken

Anna Vos

KEI kennis-
centrum stedelijke
vernieuwing

N 11

KEI | kennis-
centrum stedelijke
vernieuwing |

- 4 Cultuur als alibi
- 6 Confrontaties durven aangaan
- 6 Wat is cultuur binnen de stedelijke vernieuwing?
- 8 Cultuuronderzoek in de stedelijke vernieuwing van naoorlogse wijken
- 10 Stedelijke vernieuwing is een culturele activiteit: wie doet wat?
- 13 Goed opdrachtgeverschap = cultureel opdrachtgeverschap
- 14 Tot slot
- 15 Over KEI
- 16 Colofon

N11

Iedere stad, wijk en buurt is uniek. Ze bestaat uit een unieke combinatie van fysieke, sociale, economische en culturele kwaliteiten. Deze combinatie leidt tot een eigen identiteit en dynamiek. Het realiseren van een geslaagde stedelijke vernieuwing in deze complexe omgeving is daarmee niet alleen een fysieke maar ook een culturele opgave.

Hoewel dit besef van een culturele opgave steeds meer wordt gedeeld door bij de stedelijke vernieuwing betrokken partijen, bestaat nog veel onduidelijkheid over wat dit vervolgens betekent voor de dagelijkse praktijk. In N11 geeft Anna Vos haar visie op dit vraagstuk. Ze pleit in aanvulling op het gebruikelijke onderzoek naar de vastgoedmarkt en demografische factoren, voor gedegen cultuuronderzoek. In dit laatste onderzoek staat het besef van verschillende materiële en immateriële, oude en jonge lagen centraal. Een analyse van deze lagen wordt vervolgens vertaald naar toekomstmogelijkheden. Met dit onderzoek worden tevens architectuurhistorici, ontwerpers en stadsantropologen en -sociologen betrokken bij de stedelijke vernieuwing.

Op basis van de aangereikte kennis van de verschillende kwaliteiten van een stad kan een opdrachtgever vervolgens een afgewogen opdracht formuleren. Waarbij rekening wordt gehouden met financiële aspecten, volkshuisvestelijke factoren, de lokale cultuurhistorie en de dynamiek van de huidige samenleving. Op deze manier wordt volgens Vos goed opdrachtgeverschap in de stedelijke vernieuwing gerealiseerd.

Veel leesplezier.

Bram Heijkers

adviseur KEI kenniscentrum stedelijke vernieuwing

Stedelijke vernieuwing in naoorlogse wijken is behalve een sociale, economische en fysieke, ook een culturele opgave. Cultuur is in 'Iedereen' heeft het erover, maar bedoelt iedereen ook hetzelfde? Wat is de culturele opgave? Wie moeten er concreet mee aan de slag en wat levert dat op?

Cultuur als alibi

Het is misschien vreemd dat ik begin met de stelling dat cultuur gebruikt wordt als alibi, terwijl ik cultuur juist als een belangrijk element in de herstructurering omarm. Toch valt het me op dat voor uiteenlopende standpunten in de stedelijke vernieuwing het culturele belang wordt ingezet voor het eigen gelijk en dus gebruikt wordt als alibi. Ter illustratie twee voorbeelden van dergelijk 'cultureel verantwoord' denken, met twee verschillende uitkomsten:

Cultuur is legitimatie voor behoud

Verandering betekent vaak onrust, onzekerheid en weerstand. Zeker wanneer het gaat om ingrijpende voorstellen als sloop-nieuwbouw. Destijds in de stadsvernieuwing vonden betrokken bewoners elkaar in gedeelde sociaaleconomische belangen. In de huidige stedelijke vernieuwing wordt het verzet tegen de plannen gebundeld langs de chique lijn van 'cultuur'. In deze optiek moeten de cultuurhistorische waarden van de *fysieke* omgeving behouden blijven. Mondige burgers verenigen zich in allerlei groepen om aantasting van bestaande natuur en cultuur(historie) te voorkomen.

Het lijkt er echter op dat het culturele belang soms ook onterecht uit de kast wordt gehaald om persoonlijke belangen te dienen. Wanneer een actie- of belangengroep vernieuwing wil tegenhouden, lukt dit door bijvoorbeeld voor een pand de monumentenstatus aan te vragen. Doordat serieus onderzoek lange tijd in beslag neemt, wordt de aanpak van het pand fors vertraagd. Terecht of onterecht is dan vaak niet meer aan de orde. 'Houden wat je hebt' is in deze zienswijze cultureel verantwoord.

Is dit gedrag een motie van wantrouwen tegen het vermogen van het heden om nieuwe toekomst te maken? Of is het misschien culturele zelfmoord en wordt, door de vernieuwing tegen te houden, de cultuur eigenlijk in de kiem gesmoord?

Cultuur is legitimatie voor sloop en (gedifferentieerde) nieuwbouw

Dat het radicaal anders moet in de naoorlogse wijken is voor de meeste gemeenten en corporaties een fait accompli. De bebouwing vinden ze te veel van hetzelfde. Uniforme woonblokken in een strak gelid, met veel kleine woningen. Geen gezelligheid, om nog maar niet te spreken van de onveiligheid en de rotzooi in de ruime, slecht beheerde openbare ruimte. De rozenperken van weleer zijn allang vervangen door struikgewas, waarin zwerfvuil hangt. De scholen – die ooit vrijstaand in plantsoenen stonden, zodat de kinderen een directe relatie hadden met de groene ruimte – staan nu achter hoog hekwerk in ondoordringbaar prikgroen. Sommige bewoners hebben zich stroken openbare ruimte toegeëigend en die afgebakend met houten schuttingen en schuurtjes. De continuïteit van de ruimte tussen de gebouwen is verdwenen. De gebouwen en woningen verkeren in een belabberde bouw- en woontechnische staat. Enkelglas, geluidsoverlast, een enkele stookplaats, geen ruimte voor apparatuur in de keuken. En de wasmachine, als die er al is, moet op het balkon.

Bewoners van nu, autochtoon en allochtoon, passen niet meer in woningen van vlak na de oorlog. Gemeenten en corporaties hebben vaak geen zin in gezeur over de culturele waarde van de naoorlogse woonwijken. Ze redeneren dat iets wat niet goed meer gebruikt wordt, geen waarde meer heeft. Op de welbekende uitzondering na, vinden ze dat er niets verloren is aan de naoorlogse blokken.

In deze redenatie is de ingrijpende omwenteling logisch naar een woonwijk die past bij de sociaal-culturele eisen van vandaag. Differentiatie staat daarbij voorop. Verschillende woningen betekent verschillende soorten mensen in de wijk. Bewoners met meer en minder geld, met meer en minder kinderen, met meer en minder (belangrijk) werk. Naast de vele oude woningen moeten vooral grotere en duurdere huizen komen. Dat is de inzet van de stedelijke vernieuwing: meer verschil maken om sociale én economische aspecten te dienen. Differentiatie is hét toverwoord in de heterogene samenleving. Dat lijkt cultureel verantwoord.

Of worden de culturele verschillen eigenlijk onder de differentiatiedeken gesmoord? De vele kleuren in het palet worden ingepast in een raster dat overall hetzelfde is. Overall in Nederland verrijzen dezelfde reeksen van verschillende woningen in soortgelijke gevarieerde blokken. Nog even en ze lijken allemaal op elkaar: de vernieuwde naoorlogse wijken, de nieuwe

Vinex-wijken, de stadse en de dorpse wijken. Zo leidt het cultureel verantwoord antwoord op de heterogene samenleving tot contextloze uniformiteit. En dat is cultureel onverantwoord.

Confrontaties durven aangaan

In de stedenbouw en planning was en is de neiging tot simplificeren groot. De eenvoudige indeling in wonen, werken, verkeer en recreatie, volgens welke de naoorlogse steden zijn gebouwd, doet echter geen recht aan de complexiteit van het daagse en niet-daagse leven. De culturele opgave in de westerse samenleving is helemaal niet simpel en eenduidig. Toen niet en nu niet. Er is ruimte nodig voor allerlei vormen van gebruik en gebruiken door verschillende culturele groepen. Voor plezier, voor feesten, voor stilte, nietsdoen, rouwen, leegte en de dood.

Het zou een culturele revolutie zijn als de partijen in de stedelijke vernieuwing daadwerkelijk gaan openstaan voor deze gebruiken en gebruikswijzen, voor nuances en verschillen. Als ze elkaar de nieren gaan proeven, argumenten uitwisselen, kennis en inzichten stapelen en gezamenlijk nieuwe mogelijkheden formuleren.

De uitdaging is om zowel ruimtelijk als programmatisch complexiteit aan te gaan. Om onzekerheden toe te laten, tegenstellingen naast elkaar te laten bestaan en zo weinig mogelijk in te perken. De vele aandacht die de proceskant in de stedelijke vernieuwing opeist, wordt dan minder besteed aan dát iedereen zijn zegje kan doen, en meer aan wát verschillende mensen te berde brengen. Dat dit tijd kost is geen excuus, integendeel, het kost veel meer tijd om elkaar te bestrijden dan om je voordeel te doen met elkaars verschillen.

Wat is cultuur binnen de stedelijke vernieuwing?

Expliciet deze vraag stellen, getuigt wellicht van overmoed, maar gezien het onderwerp van dit essay kan en wil ik haar niet uit de weg gaan. Toevallig kreeg ik recent een intrigerend boek onder ogen, dat me helpt om te definiëren wat cultuur binnen de stedelijke vernieuwing volgens mij is. En dat niet alleen, het boek zet me ook op het spoor van de concrete culturele opgave en het geeft indirect aan welke partijen hiermee concreet aan de slag kunnen gaan. En dat terwijl de schrijver misschien weinig van stedelijke vernieuwing weet en er al helemaal niet direct mee bezig is.

Ik bedoel het promotieonderzoek van de historicus Wim Hupperetz *Het geheugen van een straat. Achthonderd jaar wonen in de Visserstraat te Breda* (uitgeverij Matrijs, Utrecht, 2004; ISBN 90 5345 256 7). Hupperetz beschrijft een microwereldje in het centrum van Breda, dat hij over een enorme tijdsperiode geheel en al heeft uitgeplozen. Verschillende soorten bronnen heeft hij met elkaar gecombineerd, van opgravingen tot bouw-historisch onderzoek en van archiefonderzoek tot interviews met bewoners. Dit levert veel kennis en inzichten op, van heel verschillende aard, die langs een chronologische en een thematische lijn worden belicht.

Lagen

Het wordt vooral interessant wanneer Hupperetz probeert al die kennis te ordenen. Op basis van de theoretische inzichten van de Franse historicus Ferdinand Braudel onderscheidt hij in de tijd een aantal 'lagen' in de ontwikkeling van de Visserstraat. Bepaalde ruimtelijke structuren, zoals het stratenverloop en het verkavelingspatroon, zijn in de loop van de eeuwen het minst veranderd. De volgende fysieke laag is die van de gevels en de inrichting van de openbare ruimte, die in de tijd veel meer veranderingen ondergaan en hebben ondergaan. De derde laag verandert het vaakst. Die gaat over de bewoners en de gebruikers van het gebied. Of, om in termen van een stedenbouwkundige te spreken: die gaat over de veranderende 'programma's'. Dit is ook de laag van de betekenissen en waarden die mensen hechten aan hun omgeving.¹

Voor iemand die Breda niet goed kent, biedt de Amsterdamse grachten-gordel een alternatief voorbeeld van het denken in lagen. Die heeft een zeventiende-eeuwse structuur, 'voorzet' gevels uit alle eeuwen daarna, en per decennium veranderend gebruik, van woning tot kantoor tot woning, et cetera. Overigens wordt deze bewezen veranderlijkheid van de binnen-steden door de behoudzuchtige lobby hardnekkig afgewezen als mogelijk voor de toekomst: er mag niets nieuws meer worden toegevoegd, of het moet 'echte' namaak zijn.

Op zich is de benadering van Hupperetz helemaal niet nieuw. Interessant wordt het wanneer deze benadering wordt toegepast op de naoorlogse wijken. Misschien is de suggestie van Hupperetz, dat de indeling van Braudel aanknopingspunten biedt voor beslissingen over behoud of verandering, voor deze wijken te eenvoudig. Immers, waaruit bestaat in de op functionele leest geschoeide naoorlogse wijken de structurele laag

die de moeite van het behouden waard is? Daarop moeten verschillende disciplines een antwoord geven. Ik kom hier later in mijn essay op terug.

Opdracht

De benadering van Wim Hupperetz, in de voetsporen van Braudel, vind ik vooral interessant als index voor de beschrijving van cultuur. Hij geeft als het ware opdracht voor cultuuronderzoek. Cultuur en cultuurhistorie gaan precies over deze lagen, over de materiële en immateriële, oude en nieuwe sporen van een samenleving. Zijn feitelijke beschrijving van de Visserstraat in Breda illustreert hoe alle complexiteit en contradictie intact kan worden gelaten. Van de reconstructies van de middeleeuwse stad tot de recente ingrepen. Van de deductie van de wijzen van bewoning uit gevonden archeologische resten, tot de hedendaagse verhalen van bewoners en passanten.

De lokale kennis en ervaringen van bewoners, worden in de stedelijke vernieuwing aangevuld met de kennis en ervaringen van de vele nieuwe Nederlanders, die hier zijn komen wonen. De gelaagdheid van de stad is hiermee nog gecompliceerder geworden en daarom des te relevanter voor een geslaagde vernieuwing. Steeds opnieuw moet de kennis van alle lagen naar boven gehaald worden, van de structuren, de stenen en de mensen. De ultieme match is niet mogelijk, de lagen schuiven namelijk voortdurend in de tijd.

Misschien komt dit erg theoretisch en ingewikkeld over. Dat is het ook, maar toch is het denken in lagen een essentieel onderdeel van de culturele aanpak in de stedelijke vernieuwing. Enerzijds gaat het om het ontdekken van de fysieke zaken in stad en landelijk gebied: structuren, wegen, grenzen, gebouwen, scherven en sporen in de grond. Anderzijds behoren ook de handelingen, ervaringen en uitingen door bewoners en gebruikers tot de cultuur en het erfgoed binnen de naoorlogse wijken. Structuren, stenen en mensen vormen samen het meerlaagse veld van de stedelijke vernieuwing. Dat te leren kennen is ingewikkeld maar óók een boeiende uitdaging.

Cultuuronderzoek in de stedelijke vernieuwing van naoorlogse wijken

Concreet, wanneer ik Hupperetz en Braudel vertaal naar de stedelijke vernieuwing, leidt dat tot onderzoek naar:

- **de geplande stad:** alle ideeën en plannen, gerealiseerd of niet, die in de hoofden van mensen zitten en dus betekenisvol zijn;
- **de gebouwde stad:** die de laag van de structuren omvat, de bouwblokken en de fysieke grenzen tussen openbaar en privé;
- **de geleefde stad:** wat bewoners en gebruikers er doen en hoe ze hun woonomgeving ervaren.

De geplande stad

De geplande stad is het minst ingewikkeld, want ze bestaat uit archiefmateriaal, tekeningen en teksten. Als we het over de naoorlogse wijken hebben, hoort het gedachtegoed van de wederopbouw ertoe, de wijkgedachte en de kringen en sectoren, het gezin als veilige kern in het midden van de maatschappij, de kerk en de school op een geëigende plaats, ook al zijn die normen en waarden inmiddels grotendeels verdwenen.

Het is ingewikkeld dat sommigen de geplande stad meer waarde toekennen dan de gebouwde en de geleefde stad. Om een voorbeeld te noemen, het Amsterdams Uitbreidingsplan (AUP) wordt belangrijker gevonden dan de Westelijke Tuinsteden. Dit is nu een voorbeeld van het vereenvoudigen van het culturele tot één van de lagen.

De gebouwde stad

Wat is 'vanzelfsprekend' van waarde? In de naoorlogse wijken is dat moeilijker te benoemen dan in de oudere delen van de stad, zoals de al eerder genoemde grachtengordel. Hoewel er enkele monumentwaardige toppers zijn, en ornamenten en details die het behouden waard zijn, is over het algemeen de culturele waarde van de naoorlogse gebouwen discutabel. Er zijn immers duizenden dezelfde woonblokken in tientallen gemeenten gebouwd, volgens standaardplattegronden die toentertijd bij het ministerie te koop waren.

Maar er is meer dan de gebouwen. Het is van groot belang de wetmatigheid en specificiteit van de verkavelingwijzen in de naoorlogse gebieden op te sporen. De manier waarop daar de scheidslijnen tussen openbaar en privé zijn gemarkeerd, is fundamenteel anders dan in oudere stadsdelen. Hoe flexibel zijn de specifieke naoorlogse ruimtelijke structuren en de materiële grenzen tussen de private en publieke ruimte? Dit is de essentiële onderzoeksvraag voor ontwerpers.

Met het implanteren van gebiedsvreemde typologieën, zoals in de huidige praktijk nogal eens gebeurt, worden deze vragen geheel uit de weg gegaan en worden oude cultuurlagen uitgepoetst. Veel interessanter

is het om te zoeken naar gebiedsspecifieke innovaties, zoals door Bjarne Mastenbroek in Amsterdam-Osdorp en door Roelf Steenhuis in Emmen is uitgevoerd.

De geleefde stad

De Wederopbouwidealen maakten plaats voor normen en waarden van de multiculturele samenleving en van mensen met verschillende leefstijlen, die de ruimte in een wijk delen. De neiging is groot de verschillen te problematiseren. Maar door ze te bevestigen en te accepteren, kunnen gemeenschappelijke waarden en betekenissen ontdekt worden. Gemeenschappelijke waarden vinden we in rituelen om vreugde en verdriet te delen, om belangrijke stappen in het leven, in antropologische termen de *rites de passage*, te markeren: geboorte, jeugd, volwassenheid, ouderdom, dood.

De culturele opgave is dus het leren kennen van de geplande, de gebouwde en de geleefde stad, en daar in de stedelijke vernieuwing creatief mee omgaan. Het gaat daarbij om de mensen en om de stenen, om het verleden én om het heden, en niet in de laatste plaats om hoe verschillende partijen in de stedelijke vernieuwing daarmee omgaan. Verschillende disciplines met verschillende perspectieven, moeten met open vizier hun ontdekkingen en inzichten uitwisselen.

Stedelijke vernieuwing is een culturele activiteit: wie doet wat?

Wie zijn de betrokken partijen en wie doet wat? Traditioneel hebben we het sowieso altijd over de gemeente, de corporatie en de projectontwikkelaar. Ik pleit ervoor daarnaast een duidelijke rol te geven aan historici, ontwerpers en sociologen/antropologen. Waar vinden zij elkaar om hun gezamenlijke creatieve kracht in te zetten?

Architectuurhistorici: inzicht bieden in geplande en gebouwde geschiedenissen

Er zijn meerdere waarheden, afhankelijk van perspectief en positie. Kennis kan die verschillende geschiedenissen relativieren. Kennis zelf is niet absoluut, evenmin als de geschiedenis dat is. Geschiedenis is immers het beeld dat wij op dit moment van het verleden construeren.

Er zijn veel geschiedenissen naast elkaar:

- de geologische
- die van de Romeinen
- die van de Hollandse steden
- die van de droogmakerijen en de veenontginningen
- die van de infrastructuur
- de geschiedenis van de Nota's ruimtelijke ordening
- die van de naoorlogse wijken
- die van de volkshuisvesting
- ...

Die geschiedenissen stroken niet helemaal met elkaar, zijn soms zelfs strijdig, deels over elkaar heen geschreven of uitgewist, en voor de een nog wel, voor de ander niet meer 'leesbaar'. Verschillende mensen lezen iets anders, of willen iets anders lezen. Dezelfde mensen lezen nú iets anders dan tien jaar geleden. Hupperetz' boek is een goed voorbeeld van naast elkaar bestaande geschiedenissen. De toekomst bestaat uit de 'oude' geschiedenissen, waar we de nieuwe aan toevoegen.

Voor de aanpak betekent dit dat de oorspronkelijke vorm niet geconserveerd hoeft te worden. Er is ook ruimte voor vernieuwing met respect voor cultuurhistorische waarde. Respect betekent soms niets doen, soms iets 'op sterk water zetten', soms hergebruik, soms een materiële herinterpretatie van een concept, et cetera. Het gaat erom, dat keuzes consistent worden uitgewerkt.

De geschiedenis van de *geplande* stad is een andere dan de geschiedenis van de *gebouwde* stad: plannen zijn vaak anders uitgevoerd dan oorspronkelijk getekend. Die bewerkingen in beeld brengen, geplande en gerealiseerde, dat is het werkveld van de architectuurhistorici.

Ontwerpers: inzicht bieden in toekomstscenario's

De architectuurhistoricus vergaart dus kennis over het heden vanuit het verleden, met de focus op de geplande stad, i.c. de historische plandocumenten, met aandacht voor de gebouwde stad.

De *ontwerper* zoekt naar toekomstmogelijkheden vanuit het heden. Dit doet hij of zij met de focus op de gebouwde stad, i.c. de concrete werkelijkheid, met aandacht voor de plangeschiedenis.

Door bewerkingen van (historische en actuele) kaarten, met driedimensionale beelden, met fotomontages en animaties kunnen

ontwerpers voorstelbaar maken welke ruimtelijke veranderingen mogelijk zijn en welke effecten die hebben voor bestaande waarden. Wat zou er verloren gaan, wat kan er gewonnen worden?

De kernvraag aan ontwerpers is hoeveel spankracht de naoorlogse ruimtelijke structuren hebben om veranderingen op te nemen. Behalve mogelijke eindbeelden kunnen ontwerpers ook transformatieprocessen in beeld brengen in de vorm van scenario's: eerst dit doen, dan is dat een logische tweede stap. Ze kunnen mogelijkheden en gevolgen van de keuzes concreet voorstelbaar maken. Dit type ontwerpdocumenten is dus vooral bedoeld om keuzeprocessen inzichtelijk te maken. Het resultaat van ontwerponderzoek is belangrijk voor het uitwisselen van inzichten door alle partijen.

Stadsantropologen en -sociologen: inzicht bieden in manieren van leven

Als het gaat om onderzoek naar de geschiedenis van de mensen die wonen, werken en spelen in de buurt, komen we op het werkterrein van de antropoloog of stadssocioloog.

Ondanks de huidige aandacht voor leefstijlen en -wijzen, is nog steeds niet vanzelfsprekend bekend hoe bewoners hun naoorlogse huizen, hun woonomgeving, de parken, de centra, de schoolpleinen, de verborgen plekken daadwerkelijk gebruiken. Meestal komen alleen de problemen in deze wijken in beeld: botsingen, ongeregelheden, hangjongeren en -ouderen. Die probleemverhalen kleuren het leven in de naoorlogse wijken zwarter dan de werkelijkheid, en voeden angst, onbegrip en misverstanden.

Kwalitatief onderzoek is van groot belang, ondanks dat het bewerkelijk, duur en moeilijk structureel uitvoerbaar is. Antropologisch – en sociologisch – onderzoek naar manieren van leven, naar het gebruik van ruimte, naar betekenisgeving. Deelonderzoeken per gebied of groep geven stukje bij beetje inzicht in de samenleving, zonder daarmee een programmatisch 'recept' voor de vernieuwing te bieden. Het is belangrijk om de verschillende deelonderzoeken náást elkaar te presenteren en te voorkomen dat alles op de grote hoop van de 'heterogeniteit' wordt gegooid. Het in beeld brengen van de verscheidenheid is een waardevolle basis voor een geslaagde vernieuwing.

Uitwisselen en samenwerken

Kennis van architectuurhistorici en inzichten van ontwerpers en antropologen kunnen worden samengebracht in interdisciplinaire workshops, waarbij ook de andere bij de vernieuwing betrokken partijen (gemeenten, corporaties, projectontwikkelaars) aanschuiven. Het bestuurlijke niveau, het ambtelijke niveau, bewoners en belangstellenden.

In workshops worden alledaagse ervaringen ingebracht en besproken in relatie tot de resultaten van het historische, het antropologische/sociologische en het ontwerponderzoek. Door verschillende perspectieven naast elkaar te zetten, worden barrières geslecht. Uiteindelijk zullen er in het proces keuzes moeten worden gemaakt, maar die kunnen dan goed beargumenteerd, gewogen en teruggekoppeld worden.

Een bijkomend voordeel van het presenteren van de ontwikkelingsgeschiedenis van een gebied en het zichtbaar en bespreekbaar maken van 'zachte' cultuurhistorische en subjectieve waarden, is dat het zorgt voor enthousiasme van de bewoners en draagvlak voor de herstructurering. Zij hebben immers vaak een emotionele binding met hun wijk, die soms meerdere generaties teruggaat.

Ieder doet slechts een deeltje van het geheel. Daarbij is het niet de kunst om je gelijk te halen en je te verschuilen achter alibi's. Het is wel de kunst perspectieven te delen en echt samen te werken. Het cliché en het alibi voorbij: het aangaan van confrontaties en het aandurven van complexiteit als bron van nieuwe cultuur.

Goed opdrachtgeverschap = cultureel opdrachtgeverschap

Voor een goede samenwerking tussen historici, ontwerpers en antropologen zijn er opdrachtgevers nodig. Zij zullen straks niet alleen kunnen pronken met het predicaat 'cultureel verantwoord'. Ze blijken ook goede opdrachtgevers te zijn, omdat ze een meerlaagse benadering hebben gebruikt.

Cultuur bindt meerdere partijen in een ruimtelijk transformatieproces. Ze slaat bruggen tussen op het eerste gezicht tegenstrijdige belangen, die vaak niets anders zijn dan verschillende perspectieven.

De visie voor de toekomst van de wijk wordt verrijkt door de bevindingen van de historicus en de antropoloog. Van daaruit kunnen realistische keuzes gemaakt worden en kan de ontwerper een aantal alternatieven voor de toekomst ontwikkelen.

Tot slot

Met het bouwen aan de stad, met de ingrepen in de gebouwde stad, met de manier waarop ruimte wordt geboden aan allerlei mensen met al hun manieren van doen, wordt onze cultuur gebouwd.

De manier waarop we daarbij omgaan met culturele en cultuurhistorische waarden, die het heden en het verleden ons aanbieden, de manier waarop we daarbij voorsorteren op toekomstige waarden, dát is de actuele cultuur van nu.

Delen van de tekst zijn geïnspireerd op de ongepubliceerde 'Introductie op de cursus Cultuurhistorisch Ontwikkelen', door Anna Vos en Marinke Steenhuis, januari 2005 (SBO). Met dank aan Marinke voor haar commentaar op de concepttekst.

Noot

- 1 De analogie met de ruimtelijke lagenbenadering is evident, ook al wordt daarin veelal wél de laag van water en landschap en níet de laag van het gebruik meegenomen.

Over KEI

KEI kenniscentrum stedelijke vernieuwing is een onafhankelijke organisatie. KEI is begin 2000 opgericht op initiatief van een aantal publieke en private partijen. Door het bundelen en beschikbaar stellen van kennis en expertise geeft KEI een impuls aan de stedelijke vernieuwings- en herstructureringsopgave. KEI brengt partijen bij elkaar, treedt op als intermediair, makelt en schakelt tussen vraag en aanbod van kennis, informatie en expertise. Het doel van KEI is om zowel de kwaliteit als het tempo van de opgave te verhogen.

KEI wordt inhoudelijk en financieel ondersteund door verschillende partijen, variërend van de rijksoverheid, ontwikkelaars, gemeenten, corporaties, ontwerpers tot adviesbureaus. Het streven is om een breed palet van organisaties bij KEI te betrekken. Organisaties die actief en vernieuwend opereren in de stedelijke vernieuwing en die het aandurven om hun kennis en ervaringen met anderen te delen om zo gezamenlijk stappen vooruit te zetten. KEI heeft inmiddels ruim 230 partners.

Voor meer informatie kijk op de website: www.kei-centrum.nl/overkei

Colofon

auteur **Anna Vos**

eindredactie **Marieke Sjerps**, Sjerps Communicatie, Amsterdam

vormgeving **Beukers Scholma**, Haarlem

fotografie **Annaleen Louwes**, Amsterdam

druk **Spinhex & Industrie**, Amsterdam

uitgave en copyright **KEI**, maart 2006

ISBN-10 **90-809960-3-3**

ISBN-13 **978-90-809960-3-8**

Over N11

De N-reeks bestaat uit een serie publicaties gewijd aan thema's die KEI van belang acht voor de voortgang en kwaliteit van de stedelijke vernieuwing. 'Stedelijke vernieuwing is een *culturele* activiteit. Steden bouwen én gebruiken.' is de elfde in deze reeks.

In de publicatie geeft Anna Vos haar visie op het in de praktijk brengen van de culturele opgave. Ze pleit voor onderzoek naar verschillende lagen in de historie en het gebruik van de stad. Hierbij onderscheidt ze drie typen stad: de geplande stad, de gebouwde stad en de geleefde stad. Op basis hiervan bieden architectuurhistorici, ontwerpers, antropologen en stads-sociologen vervolgens onderzoeksgegevens die cijfers over de vastgoedwaarde en demografische factoren aanvullen. Op deze manier kan een opdrachtgever een afgewogen opdracht formuleren waarbij rekening wordt gehouden met de lokale cultuur-historie en de dynamiek van de huidige samenleving.

Hiermee biedt de visie van Vos een helder kader en een duidelijke rolverdeling voor de praktijk van de stedelijke vernieuwing als culturele opgave.

Over de auteur

Anna Vos is hoofd Studio van Bouwfonds MAB Ontwikkeling bv. Ze heeft een brede ervaring opgedaan in het werkveld van architectuur en stedelijk ontwerp als architect, als stedenbouwkundige bij de gemeenten Nieuwegein, Amsterdam en Utrecht en als adviseur/projectmanager bij BVR en Royal Haskoning. Daarnaast is ze verbonden geweest aan de Faculteit Architectuur van de TU Delft, was ze voorzitter van de Welstandscommissie van de gemeente Amsterdam, en was/is ze lid van verschillende commissies, jury's en adviesraden. Ze heeft onder andere gepubliceerd over de vernieuwing van naoorlogse uitbreidingen.